

ЦИВІЛЬНО - ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ

Аналізуються цивільно-процесуальний статус адвоката, з'ясовуються можливості вдосконалення механізму правового регулювання процесуальних правовідносин між адвокатом та довірцем, визначаються принципи діяльності адвоката як представника прав, свобод та інтересів громадян України.

Ключові слова: процесуальний статус, адвокат, судова реформа, правосуддя в цивільних справах, представництво.

Анализируются гражданско-процессуальный статус адвоката, выясняются возможности усовершенствования механизма правового регулирования процессуальных правоотношений между адвокатом и доверенным лицом, определяют принципы деятельности адвоката как представителя прав, свобод и интересов граждан Украины.

Ключевые слова: процессуальный статус, адвокат, судебная реформа, правосудие в гражданских делах, представительство.

The civil-procedural status of a lawyer is analyzed, the possibilities of improving the mechanism of the legal regulation of the procedural relations between a lawyer and a principal are considered, and the principles of a lawyer's activity as a representative of the rights, freedoms and interests of the Ukrainian citizens are determined.

Key words: procedural status, lawyer, judicial reform, civil cases justice, representation.

Постановка проблеми. Однією з важливих галузей права і законодавства, які потребують реформування, є цивільно-процесуальне право, зокрема інститут адвокатури в Україні. Доцільно відзначити, що в нашій країні, хоч і не так інтенсивно, та все ж відбувається реформування цивільного процесуального законодавства, яке має наперед соціальне спрямування і покликане забезпечити правовий захист прав, свобод та інтересів громадян. За час незалежності України прийнято ряд нових законів та нормативно-правових актів, які враховують особливості представницької діяльності та її вплив на процесуальні правовідносини. Це – Конституція України, Цивільний процесуальний кодекс України, Цивільний кодекс України, Закони України «Про адвокатуру», «Про судоустрій України», «Про міжнародний комерцій-

ний арбітраж», «Про третейські суди», «Про виконавче провадження», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та ін.

Проте, чинне цивільно-процесуальне законодавство у певних питаннях не узгоджується з іншими правовими актами та недостатньо чітко регулює окремі важливі питання процесуального представництва та адвокатської діяльності. Невирішеними повною мірою залишаються питання про підтвердження повноважень адвокатів, визначення обсягу їх спеціальних прав; низка норм чинного ЦПК України, які регулюють правовідносини з приводу представництва, застаріла й не відповідає вимогам сьогодення. Така ситуація впливає на практику застосування чинного законодавства України.

Реформування цивільного процесуального законодавства, у тому числі і норм, що регулюють правовий статус адвоката у цивільному процесі, потребує не лише удосконалення і уточнення окремих норм, а й розробки нових концептуальних підходів до правового регулювання цього питання, яке зумовлено розвитком, становленням демократичної, соціально-правової держави. Законодавством України незаперечно визнано важливість адвоката в цивільному процесі. Процесуальні права, якими користується адвокат в цивільному судочинстві, надають йому широке поле діяльності і реальні можливості для запобігання судової помилки чи свідомого викривлення істини мету. Аналіз правових норм та судової практики з питань, що стосуються процесуального представництва адвокатом прав, свобод та інтересів в суді, свідчать про назрілу потребу в усуненні протиріч та прогалин, які існують на сьогодні в інституті цивільного процесуального представництва, та необхідність вдосконалення механізму правового регулювання процесуальних правовідносин за участю адвоката.

Стан дослідження. У національній правовій науці тема процесуального представництва частково висвітлювалася М.Й. Штефаном, О.Г. Дріжчаною, Е.А. Гусевим в їх праці «Представительство граждан в суде» (1991 р.). Питання історичного розвитку адвокатури та представництва адвоката в цивільному процесі висвітлили О.Д. Святоцький та М.М. Міхеєнко у навчальному посібнику «Адвокатура України» (1997 р.). Проблемами участі адвоката у цивільному судочинстві займалися М.І. Бородін, І.Ю. Гловацький, Я.П. Зейкан, В.Д. Святоцька, В.В. Медведчук, З.П. Сміх, Д.П. Фіолевський, М.А. Шевченко та інші. Тема цивільно-процесуальної участі адвоката в суді певною мірою розглянута також у підручниках з цивільного процесу.

Однак учені приділяли недостатньо увагу цивільно-процесуальному статусу та принципам діяльності української адвокатури. Пи-

тання участі адвоката в суді у цивільному процесуальному праві залишається однією із найбільш дискусійних. Серед вчених нема єдиного підходу як до визначення процесуального представництва адвокатом свого клієнта у суді, так і до розуміння правової природи, підстав виникнення правового статусу адвоката, обсягу його повноважень. Враховуючи ці прогалини, ми поставили **мету** – проаналізувати принципи діяльності адвокатури, визначити і обґрунтувати роль адвоката як представника у цивільному судочинстві.

Виклад основних положень. У цивільному процесуальному праві представництво розглядається як одна з форм реалізації громадянами і юридичними особами належних їм прав і обов'язків через представників [1, с. 21]. Надання адвокатом допомоги за своєю правовою природою також є одним із різновидів представництва.

Адвокатура – конституційний орган, найважливіший правовий інститут будь-якої держави, який стоїть на захисті прав громадян і віддзеркалює стан і рівень демократії в країні. Від того, наскільки вона міцна, організована, законодавчо захищена, значною мірою залежить упевненість кожного громадянина у своєму добробуті, в успішності підприємництва [2, с. 12]. В Україні ж за наявності певної традиції правового ставлення до адвоката та адвокатури було й залишається здебільшого негативним. Адвокат часто сприймається як особа, яка захищає злочинця чи протиправну справу підприємця, хоча головне призначення адвокатури як соціально-правового явища полягає у наданні значущих юридичних послуг всьому суспільству та його членам у захисті прав та свобод громадянина та юридичних осіб. Адвокат захищає закон від свавілля, а тому діяльність адвоката відповідає як інтересам окремого громадянина чи установи, так і загальним інтересам держави та суспільства.

Право на кваліфіковану правову допомогу – важлива передумова реалізації принципу доступності правосуддя, що є однією з ознак демократичного суспільства, передбаченої ст. 6 Конвенції про захист людини [3, с. 34].

Д. Фіолевський, зазначає, що адвокатура нової незалежної України розпочала свій шлях не на пустому місці. Попри зневажливе ставлення до неї як до інституту, який радянська система вимушена була терпіти зважаючи на загально прийняті міжнародні правові норми, наперекір процесуальним обмеженням адвоката в радянському судочинстві (а може і саме завдяки ньому) у тоталітарній державі виростало і загартувалося в процесуальних баталіях покоління юристів досить високої кваліфікації [4, с. 21].

За останні десятиріччя характерним для стану адвокатури стало те, що центром юридичної думки у районних центрах, як правило, вважалися юридичні консультації. І зовсім не тому, що там працювали досвідчені кваліфіковані юристи, тому, що сама система позбавляла суддів та слідчих самостійності у прийнятті професійних рішень.

Сьогодні роль адвоката не можна перебільшувати. Значна частина суспільства збагнула це, і ставлення до адвокатури, хоч і повільно, але змінюється. Престиж професії адвоката зростає. У цивільному судочинстві, як свідчить судова практика, від загального числа справ, у яких беруть участь представники сторін, більшість розглядається за участю адвокатів, дає змогу особі, права та законні інтереси якої порушено, отримати кваліфіковану юридичну допомогу та повною мірою захистити свої права та законні інтереси [5, с. 80].

Правосуддя у цивільних справах певною мірою знижує професіоналізм юридичної практики загалом та ступінь захищеності суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів громадян. Так, згідно з ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Механізм правового регулювання правосуддя з цивільних справ не тільки визначає порядок реалізації конституційного права громадян на судовий захист відповідно до норм внутрішнього національного законодавства, а й є передумовою використання міжнародних судових інститутів захисту прав людини [6, с. 26]. Це особливо важливо у зв'язку з вступом України до Ради Європи та ратифікацією Європейської конвенції прав людини.

Останнім часом серед фахівців та у засобах масової інформації активно обговорюється стан сучасної адвокатури. Існують заклики до створення єдиної професійної організації, висувається й протилежна позиція, за якою – створення такої організації обмежуватиме незалежність адвокатів, тому членство в ній має бути добровільним. Видатний юрист А.Ф. Коні був глибоко правий, коли писав: «Там, де йдеться про ставлення цілого суспільства до своїх співчленів, про обмеження їх особистої волі в ім'я загального блага і про захист прав окремих громадян, – ця справедливість повинна відбиватися у законодавстві, яке тим вище, чим глибше воно вдивляється в життєву правду людських потреб та можливостей, – і в правосудді, що вершиться судом, який тим вище, чим більше в ньому живого, а не формального ставлення до особи людини» [7, с. 25].

У цьому твердженні немає перебільшення, бо існує глибокий зв'язок між послідовним і демократичним розвитком політичних інститутів будь-якого суспільства та становленням ідеї правосуддя. Історія розвитку суспільства свідчить про незмінний взаємозв'язок демократизації суспільного життя і правового розвитку, захисту прав та свобод громадян адвокатом. Тому в історії судових реформ можна знайти не тільки факти зміни умов здійснення правосуддя, що цікавить перш за все юристів, а й відображення різних соціальних умов, надій, прагнень, настроїв людей.

У цивільному судочинстві, як свідчить практика, більшість справ розглядається за участю адвокатів, що дає змогу особі отримати кваліфіковану юридичну допомогу.

Адвокатська діяльність сьогодні нерозривно пов'язана з принципами діяльності української адвокатури у контексті питання статусу. Розбудова правової держави неможлива без створення гарантій захисту прав людини, без забезпечення механізму функціонування такого специфічного демократичного інституту, яким є адвокатура. Важливим кроком у створенні таких умов є Закон «Про адвокатуру», ухвалений Верховною Радою України 19 грудня 1992 р. У ньому проголошено, що «... адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності. Адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально, відкрити своє адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, які діють на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності». Цей Закон та прийняті відповідно до нього інші нормативні акти дають можливість сформувати висококваліфікований і впливовий адвокатський корпус, завершити становлення української адвокатури, яка має виконувати своє конституційне призначення – забезпечити право на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах.

Закон України «Про адвокатуру» визначає адвокатуру як «... добровільне, професійне громадське об'єднання, покликане згідно з Конституцією України, сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм іншу юридичну допомогу» [9, с. 4].

Функціонування інституту адвокатури визначає ст. 59 Конституції України: «Кожен має право на правову допомогу і є вільним у виборі захисника. Для забезпечення права на захист від обвинувачення

та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах і в Україні діє адвокатура».

Досліджуючи діяльність адвокатури, Н. Карабчевський вважає, що сильна, незалежна, авторитетна адвокатура завжди була показником сили й зрілості самої держави і навіть цивілізації а, отже, – фактором не тільки юридичним, а й соціальним, політичним, культурним [10, с. 7]. Щодо української адвокатури, то вона ще на стадії розвитку та вдосконалення. Отже, адвокатура в Україні є важливою організацією, на яку покладено виконання особливої конституційної функції. Як відомо адвокатська діяльність спрямована винятково на надання юридичних послуг за певну винагороду. Проте держава через певні норми цивільно-процесуального законодавства встановлює порядок забезпечення адвокатським захистом визначеного кола осіб на вимогу суду. Крім цього, у ст. 5 Закону України «Про адвокатуру» встановлюється, що серед інших функцій адвокати «... виконують свої обов'язки». Однак слід констатувати, що присутність адвоката у справі згідно із законом є його безпосереднім обов'язком.

Для успішного ведення цивільних справ потрібно мати певні професійні навички та знання законів. Тому покладатись на правову допомогу зі сторони адвоката буде правильним рішенням. «Все цивільне право засновано не на абсолютній, а на відносній юридичній істині. – вважають науковці. Можна мати право на спадщину і не знати про нього, не вміти його довести у зв'язку з настанням позитивного права; можна не мати жодного права на майно – і стати його законним володільцем, якщо справжній власник пропустив десятирічний строк на подання скарги. Тут боротьба йде між адвокатами двох сторін, із яких кожна претендує на спірне право» [11, с. 27]. Подібні питання порушувалися ще в XIX ст. і досі ще чітко й однозначно не вирішені.

Як показує практика, подальше реформування адвокатури як незалежного правозахисного професійного інституту потребує особливої уваги з боку держави, яка, проголосивши право на захист, не завжди дотримується обов'язку компенсувати витрати й оплатити працю адвоката у випадках передбачених законом [12, с. 36].

Справді застосування положень Закону України «Про адвокатуру» вказує на доцільність конкретизації та доведення до відповідності з чинним законодавством окремих положень. Але державна допомога полягає у сприянні, а не втручанні у справи правозахисного органу. Зокрема, на цьому наголошує ст. 28 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 р. В сучасних умовах цивільно-процесуальні відносини

лише ускладнились, а тому ці слова є актуальні й сьогодні. Отже, без допомоги досвідченого юриста важко відстоювати права та інтереси. «Саме тому для сторони у цивільному процесі або для підсудного незамінною підкреслюють науковці є фігура адвоката, який (на відміну від довірительів) зобов'язаний впевнено орієнтуватися у процесуальних тонкощах, пам'ятати всі деталі справи, проявляти холоднокровність і реакцію, володіти запасом емоційної та вольової енергії, які зазвичай, швидко вичерпуються у підзахисних та довірительів» [11, с. 18].

Специфікою представницької діяльності адвоката в цивільному судочинстві є високі професійні та етичні вимоги, які необхідно вдосконалювати кожному юристу. А. Фурдов зазначав, що це питання є актуальним та не вичерпним, тим більше, що за останні роки відбулися значні зміни в соціальному й економічному житті країни, що спричинили ряд нових проблем, що не отримали вирішення у законодавстві й у науковій теорії [13, с. 34].

Ставлення державної влади до адвокатури – це випробовування на демократичність та законоповагу. Воно дає чітке уявлення про істинні цінності, задекларовані і визнані владою. З аналізу і практики досить чітко видно, що сильна, незалежна адвокатура несумісна з будь-яким тоталітарним чи авторитарним режимом. Сама суть адвокатської професії призначена на відкриту і непримиренну боротьбу з беззаконням, звідки б воно не походило, у тому числі і від провладних державних структур.

Лібералізація цивільного процесу, особливо після прийняття Статуту ООН і Декларації прав людини, беззаперечно вплинула і на філософію адвокатської професії. Надання людині, затриманій за підозрою чи обвинуваченням у скоєнні злочину, права негайно скористатися послугами адвоката значно розширило можливості її і водночас підвищило відповідальність як перед клієнтом, так і перед суспільством. Саме це примусило адвоката оволодівати такими якостями як етичність, освіченість, культура спілкування, публічна сміливість.

Наше уявлення про адвокатуру, її функції та правовий статус децю відрізняється від західноєвропейського чи суто американського розуміння. У багатьох країнах слово «адвокат» вживається для визначення та виділення адвокатів з чисельної армії повірених чи судових представників. Це обумовлено, перш за все, іншими за структурою та призначенням побудовами судових установ та процесуальних вимог, що відповідають певним правовим системам. У західноєвропейських державах, які здебільшого сповідують романо-германську чи британсько-континентальну

правові системи, максимально розвинутим є інститут представництва. Цього, перш за все, потребували динамічно прогресуючі приватне право, підприємництво та ринкова економіка [14, с. 18].

Представництво не потребує спеціальної юридичної освіти чи правових знань. Представником може бути будь-яка особа, що користується довірою довірителя. Він може бути уповноваженим виконувати будь-які дії, що вчиняються у багатьох сферах правовідносин. Економічно розвинута демократична держава безумовно сильному складі юристів-адвокатів, оскільки цей фактор є запорукою високої правосвідомості народу, зменшення корупції та інших злочинних проявів. Тому держава сприяє створенню в країні такої організації адвокатури, яка б забезпечувала свободу і незалежність процесуального положення адвокатів, гідні умови їх праці, охорону їх честі і гідності.

У серпні 1990 р. у Нью-Йорку Восьмим Конгресом ООН було прийнято «Основні положення про роль адвокатів», метою яких стало здійснення морально-політичного впливу на правову політику держав-учасниць у питаннях адвокатури. Основні положення цього документа стали основою «Стандартів юридичної професії», прийнятих Міжнародною асоціацією юристів (МАЮ) у вересні 1990 р. Обидва документи досить чітко визначають статус адвокатури як важливого соціально-правового інституту у відстоюванні прав і свобод людини.

Чіткою лінією через увесь документ проходить принцип про дотримання положень Статуту ООН про право всіх людей світу на створення умов, за яких законність буде дотримуватися, а повага до людини та її прав та свобод без розмежування за ознаками раси, статі, мови та релігії буде зростати. Це відображується й у підходах міжнародної правової громадськості з питань допуску до адвокатської діяльності. У ст. 10 «Основних положень про роль адвокатів» говориться про неприпустимість будь-якої дискримінації при допуску до адвокатської діяльності за ознаками раси, статі, етнічного походження, релігійних переконань, політичних й інших поглядів, наявності власності, місця народження, економічного чи іншого стану. Беззастережно підтримується настанова на те, що «... кожній людині, що має необхідну юридичну кваліфікацію, повинне бути надане право стати юристом і здійснювати юридичну практику без обмежень» (п. 1 «Стандартів» МАЮ).

Дотримуючись міжнародних принципів, Україна з перших же днів своєї незалежності обрала курс на зближення правової системи держави з європейським шляхом реформування судової системи, правоохоронних органів, адвокатури. Кінцевою метою перетворень ста-

виться максимальне наближення українського законодавства до міжнародних стандартів і реорганізація правоохоронної системи з метою максимального гарантування прав людини в Україні.

Отже, як вважає І. Рафальська, «адвокат – це юридичний радник, захисник, джерело правових знань, медіатор у спорі і, дуже хотілося б, – взірць професіоналізму та професійної етики, адже тільки у нашій професії є особливі етичні норми, спеціальні правила, яким адвокат має відповідати і за порушення яких він несе відповідальність» [15, с. 8].

Висновки. Перетворення у політичній, економічній, ідеологічній та інших сферах суспільного та державного розвитку України не можливі без значних змін у правовій системі, що є запорукою стабільності та незалежності будь-якої держави. Тому є актуальним на сьогодні точне законодавче визначення статусу адвоката, гарантування його незалежності у професійній діяльності, можливість практичної реалізації професійних прав. Відповідно до цього потребує змін Закон «Про адвокатуру». Недосконалим є й стан цивільного судочинства, насамперед основного законодавчого акту, який його регулює, – Цивільного Процесуального кодексу України, норми якого вже не повною мірою відповідають сьогоденню.

Хоча на сучасному етапі розвитку української адвокатури значно актуальніші проблеми доступності правових послуг для широкого кола споживачів, ніж проблеми якості їх надання, проте, зважаючи на соціальне значення юридичної професії, виняткову роль права у суспільстві, необхідно брати до уваги питання як престижу, так і ефективності юридичної роботи, що забезпечується не лише притягненням адвокатів до юридичної відповідальності, а й вихованням у всіх юристів відповідального ставлення до виконання професійних обов'язків.

1. Святоцький О.Д. Адвокатура: історія і сучасність / О.Д. Святоцький, В.В. Медведчук. – К.: Ін Юре, 1997. – 201 с.

2. Святоцький О.Д. Адвокатура України / О.Д. Святоцький, М.М. Міхеєнко. – К., 1997. – С. 292.

3. Конвенція про захист прав і основних свобод людини (Рим, 4ХІ. 1950), Ратифікована ВР України 17 липня 1997 р // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 287

4. Фіолевський Д.П. Декілька цеглин до підвалів адвокатури / Д.П. Фіолевський // Адвокат. – 2005. – №3–4 (35–36). – С. 24.

5. Стасюк Р. Роль адвоката у захисті прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб у суді / Р. Стасюк // Юридична Україна. – 2003. – №1. – С. 79–82.

6. Фіолевський Д.П. Судова влада та правоохоронна система України: навч. посібник / Д.П. Фіолевський. – К.: Кондор, 2005. – 320 с.

7. Кони А.Ф. Собрание сочинений / А.Ф. Кони. – М., 1968. – Т. 6. – С. 196.
8. Сульженко Ю.О. Цивільне процесуальне представництво, його розвиток та види / Ю.О. Сульженко / Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 1 (27). – С. 73–84.
9. Див.: Голос України. – 1993. – 29 січня.
10. Карабчевский Н.П. Около правосудия / Н.П. Карабчевский. – Тула, 2001. – 317 с.
11. Профессия адвоката. Сб. ст. – М., 2006. – 269 с.
12. Дашо Т.Ю. Проблеми правового статусу адвокатури / Т.Ю. Дашо // Життя і право. – № 6–7 (18–19). – С. 36–43.
13. Фурдов А.В. Адвокатура / А.В. Фурдов. – К.: Алеута, Прецедент, 2006. – 265 с.
14. Сулима К.Л. Окремі аспекти представництва за законом / К.Л. Сулима // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих вчених. – К. – 2007. – С. 91–97.
15. Рафальська І. Питання реформування існуючої системи адвокатури в Україні є на сьогодні нагальним, невідкладним, як невідкладним є питання реформування судової системи, системи правоохоронних органів / І. Рафальська // Юридичний журнал. – 2007. – № 11 (65). – С. 8–9.

УДК 349.6:351.823(477)

В.М. Комарницький

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Розглядаючи правові проблеми екологічного інформаційного забезпечення в сфері організації спеціального та загального природокористування, автор основну увагу приділяє з'ясуванню сутності інформаційного забезпечення, визначенню його напрямків та значення.

Ключові слова: *інформаційне забезпечення, сфера природокористування, екологічна інформація, нормативно-правовий акт.*

Рассматривая правовые проблемы экологического информационного обеспечения в сфере организации специального и общего природопользования, автор основное внимание уделяет выяснению сущности информационного обеспечения, определению его направления и значения.

Ключевые слова: *информационное обеспечение, природопользование, экологическая информация, нормативно-правовой акт.*